

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

УДК 330.45

Ткачук К. Н., д.т.н., професор, Зеркалов Д. В., к.т.н., доцент (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»), **Филипчук В. Л., д.т.н., професор** (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

БЕЗПЕКА У КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ООН

Проаналізовані категорії Концепції безпеки людини Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) з точки зору можливості їх використання в навчальному процесі при вивченні дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Охорона праці» та ін., наведені відповідні рекомендації.

Ключові слова: безпека, людина, життєдіяльність, навчання, ООН.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) розробила всеохоплюючу Концепцію безпеки людини, яка складається з семи основних категорій [1-4]: економічна безпека, продовольча безпека, безпека для здоров'я, екологічна безпека, особиста безпека, громадська і культурна безпека, політична безпека. У різних державах розрізняють і інші категорії безпеки, що доповнюють і більш глибоко розкривають основні, розроблені Програмою розвитку ООН (ПРООН), зокрема державна безпека, національна безпека, соціальна безпека, енергетична безпека, науково-технічна безпека, інформаційна безпека, духовна безпека, безпека праці, техногенна безпека, пожежна безпека тощо.

Ці категорії безпеки входять в одну з основних Програм розвитку ООН, наприклад, енергетична безпека – це складова економічної безпеки, а скажімо, соціальна безпека або безпека дорожнього руху і пожежна безпека – це розділи категорії «Громадська безпека».

У реальному житті усі ці категорії тісно взаємозв'язані і доповнюють одна одну. Так, до інтегрованого поняття як «Громадська безпека» можна також віднести такі найгостріші проблеми людства, як боротьба з убогістю, злочинністю, захист робочих місць, доходів, безпека здоров'я, навколишнього середовища.

В навчально-методичному забезпеченні навчальних програм різних дисциплін відсутні джерела інформації за Програмою розвитку ООН і

загальновизнаний матеріал з питань безпеки ПРООН.

Зокрема, у широко використовуваній в навчальному процесі основній літературі, виданою останніми роками, з безпеки життєдіяльності, охорони праці, екологічної безпеки різних авторів К.Н. Ткачука, Д.В. Зеркалова, В.В. Зацарного, Є.П. Жалібо, О.І. Полукарова, М.А. Касьянова, С.М. Літвака, З.М. Яремко, С.М. Мохняка, В.О. Михайлюка, О.І. Запорожця, О.С. Протоєрейського, В.В. Березуцького, Т.С. Бондаренко, В.Ц. Жидецького, А.В. Русаловського, Б.М. Коржика та ін. [5-8] навіть не згадуються категорії безпеки та їх зміст згідно Концепції безпеки людини ПРООН.

Стандарти вищої освіти ВНЗ за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» за напрямками підготовки відповідно не враховують положення всеосяжної Концепції безпеки людини ПРООН, що обмежує кругозір викладачів і студентів. Тому назріла наполеглива необхідність заповнити цю прогалину і використовувати рекомендації ПРООН в навчальному процесі.

Метою роботи є систематизація і узагальнення досліджень Програми розвитку ООН з безпеки людини для використання в навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Теоретичною основою дослідження є системний підхід до аналізу навчально-методичної літератури з безпеки життєдіяльності людини, а також основних положень з цього питання Програми розвитку ООН. Методологічну основу складають фундаментальні положення безпеки, концепції, принципи, індикатори та індекси сталого розвитку, праці зарубіжних і вітчизняних вчених в досліджуваній сфері.

Загрози безпеці людини мають безліч форм прояву. При цьому одні загрози можуть бути однаковими для усіх людей, такі, наприклад, як тероризм, екологічні катастрофи, злочинність, хвороби. Інші загрози можуть представляти небезпеку для певної групи людей – насильство жінок і дітей, дискримінація за етнічною приналежністю, віку і т.п.

Залежно від ознаки, покладеної в основу класифікації, загрози можуть розрізнятися: за *мірою універсальності* – загальні і специфічні; за часом дії – постійні, такі, що тривало діють, короткострокові; за *територіальною поширеністю* – глобальні, регіональні; національні (у рамках певних національних меж), місцеві; за *способом дії* – відкриті (явні) і приховані (латентні); за *джерелами виникнення* – природні (природна стихія), штучні (результат людської діяльності), змішані (людська діяльність, сприяюча виникненню стихійного лиха); за характером *виникнення* – умисні і неумисні (як закономірний або непередбачений побічний результат певних дій або явищ); за характером дії –

такі, що проявляються поступово або несподівано; що заподіюють збиток прямо (безпосередньо) або побічно; за *мірою небезпеки* – з наслідками усувними, неусувними, усувними частково; за можливістю *запобігання* – загрози, які можна попередити повністю, частково і неможливо запобігти зовсім.

Стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз трактується в літературі, як *безпека*. Кінцева мета безпеки – досягнення кожною людиною сталого стану усвідомлення можливості задоволення своїх основних потреб і забезпеченості власних прав у будь-якій, навіть несприятливій ситуації.

Сутність безпеки в різних нормативно-правових документах трактують по-різному.

Так, в забезпеченні національної безпеки центральним напрямом є формування безпечного середовища для реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Згідно із соціологічною енциклопедією безпека – стан громадських стосунків, за якого особа, соціальна група, спільність, народ, країна (державна) може самостійно, суверенно, без втручання і тиску ззовні вільно вибирати і здійснювати свою стратегію міжнародної поведінки, духовного, соціально-економічного і політичного розвитку.

З точки зору охорони праці – безпека це відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю нанесення збитку.

В області стандартизації безпека продукції, процесів і послуг зазвичай розглядається з метою досягнення оптимального балансу ряду чинників, включаючи такі нетехнічні чинники, як поведінку людини, що дозволяють звести ризик, пов'язаний з можливістю нанесення збитку здоров'ю людей і збереженню майна, до прийняттого рівня.

Безпека, основана на волі, – система заходів, спрямованих на захист свободи людини, як головної умови реалізації її інтересів.

Основоположні категорії безпеки викладені в Концепції безпеки людини ПРООН. Виділимо основні категорії і проаналізуємо їх з точки зору використання в навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Перше місце Програмою розвитку ООН надане **економічній безпеці**, яка у більшості випадків трактується як забезпеченість доходом, достатнім для задоволення насущних потреб (гарантований мінімальний дохід) людини.

У широкому визначенні, економічна безпека – це стан системи економічних стосунків між суб'єктами господарювання (виробниками і споживачами), індивідами, державними інститутами як у рамках наці-

ональної економіки, так і у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що забезпечує можливість повної реалізації і захищеність життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз через досягнення збалансованості інтересів кожного з учасників стосунків шляхом оптимального співвідношення з інтересами інших суб'єктів господарювання.

У вузькому розумінні як економічна безпека підприємства, галузі, регіону або суб'єктів господарювання – це захищеність виробничих, фінансових, юридичних і інших стосунків та організаційних зв'язків, матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів від різних загроз, тобто стан, при якому реалізуються економічні інтереси.

При оцінці загроз економічній безпеці першочергове значення посідають показники безробіття – один з головних індикаторів економічної безпеки людини. Можливість займатися оплачуваною працею – умова попередження загрози убогості і її наслідків для людини. Збільшення в структурі зайнятості «ризикованої зайнятості», переважно контрактної форми найму працівників, означає тимчасову або часткову зайнятість і надає менші гарантії збереження робочого місця і доходів. Зниження надійності доходів – показник нестабільності зайнятості, а також інфляційного знецінення номінальних заробітків.

Економічна безпека забезпечує достатній рівень соціального, політичного і оборонного існування і прогресивного розвитку держави, невразливість і незалежність її економічних інтересів відносно можливих зовнішніх і внутрішніх загроз і дій, що є матеріальною основою національної безпеки. Вона виступає гарантією сталого, стабільного розвитку країни, її незалежності, забезпечує існування і можливості прогресивного розвитку найбільш життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави.

Як вважав відомий російський вчений академік Л. І. Абалкін, економічна безпека – це сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і сталість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення.

Таким чином, економічна безпека держави полягає в здатності галузей економіки розвиватися в сталому розширеному масштабі; задовольняти реальні економічні потреби суспільства на рівні не нижче критичної межі, забезпечувати економічну незалежність держави, протистояти існуючим і несподівано виникаючим небезпекам і загрозам. Усе це в рівній мірі відноситься і до економічної безпеки підприємства.

У систему економічної безпеки входять: об'єкт і суб'єкти безпеки, механізм і практичні дії щодо її забезпечення. До основних об'єктів

безпеки належать: особистість – її права і свободи; суспільство – його матеріальні і духовні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність.

Суб'єкти безпеки – організації, державні інститути, служби, окремі особи (оперативні працівники, приватні детективи, співробітники служб безпеки та ін.), які забезпечують безпеку об'єкту на основі практичних дій. До суб'єктів безпеки відносяться також громадяни, громадські організації і об'єднання, що мають права щодо забезпечення безпеки.

Важливим складовим елементом системи є механізм забезпечення економічної безпеки, формування якого є дуже складною справою. Найважливіший його складовий елемент – це необхідність визначення потреби в забезпеченні економічної безпеки.

Потреби забезпечення економічної безпеки формуються під впливом цілого ряду факторів: об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх, прогнозованих, непередбачуваних та ін. Для обґрунтування чітких і найбільш значимих шляхів її зміцнення і створення дієвої системи захисту необхідно правильно виділити найбільш важливі потенційні внутрішні і зовнішні небезпеки і загрози, а також інші несприятливі чинники. Система реальних і потенційних загроз не є постійною: загрози можуть з'являтися і зникати, наростати і зменшуватися, при цьому змінюватиметься і їх значущість для економічної безпеки.

Основою організації, планування і здійснення практичних дій усієї системи забезпечення економічної безпеки є аналіз концепції загрози, оцінка характеру реальних і кризових ситуацій.

Одним з важливих переходів до аналізу загрози на різних рівнях (держава, корпорація, підприємство) управління економікою є класифікація і ранжирування загроз за їх характером і мірою небезпеки, яку вони представляють [9, 10].

При такій класифікації загроз на конкретному етапі діяльності можуть виділятися певні «пріоритети безпеки», які не є постійними і можуть зазнавати значних змін в залежності від конкретної ситуації, характеру і міри загроз.

Так, одна з основних складових економічної безпеки – **енергетична безпека**, яка в інтересах споживача і постачальника є спільною метою.

Енергетична безпека – це забезпечення кожної сім'ї газом і енергією в достатньому об'ємі і за прийнятними цінами» – вважає голова Європарламенту Єжі Бузек. До цього фахівці галузі додають: безпека джерела енергії, гарантії постачань і надійність транзиту, контроль за

трубопроводами, відмова від газового або нафтового шантажу, недопущення спекулятивного зростання цін і т.д.

Таким чином, енергетична безпека передбачає такі умови, за яких споживач має надійний доступ до необхідної йому енергії, а постачальник – до її споживачів. Тобто йдеться не лише про безперерійні потоки, але і про стабільні та розумні ціни.

Для того, щоб досягти енергетичної безпеки, необхідна певна політика держави і проведення соціальних заходів. Також у енергобезпеку можуть вносити свій внесок ринки. Досягнення енергобезпеки вимагає спільного використання усіх механізмів регулювання.

Енергобезпека як комплексне поняття належить до різних сфер життєдіяльності людини і взаємозв'язана з усіма категоріями безпеки і є, в першу чергу, політичною проблемою.

Глобальною проблемою є **екологічна безпека** – це свобода і захист від загроз екологічного забруднення, передусім, наявність чистого повітря і незабрудненої води; можливість придбання екологічно безпечної їжі; можливість проживання в умовах, що не представляють небезпеки для здоров'я з точки зору екології (житло, умови праці і т. п.); захищеність від екологічних катастроф (доступність чистої води і чистого повітря, система землекористування, що зберігає родючість ґрунту). Сучасні загрози екологічної безпеки визначаються радіаційним забрудненням, хімічним забрудненням довкілля, геомагнітними і електромагнітними випромінюваннями.

Небезпечним може бути розвиток і впровадження нових біотехнологій, що пов'язане не лише з вигодою, але і з ризиком для навколишнього середовища і здоров'я людини. В інтересах отримання комерційної вигоди транснаціональні компанії, контролюючи ринок нових біотехнологій, сприяють їх прискореному впровадженню без достатнього урахування наслідків. Ризики нових біотехнологій можуть бути особливо небезпечними для здоров'я людини і довготривалих перспектив розвитку суспільства. Проблема посилюється в країнах з нерозвиненою демократією, недостатнім освітнім рівнем і монополізацією засобів масової інформації. Крім того, прискорення ритму життя призводить до впровадження технологій з непередбачуваними наслідками.

Розробка проблем біологічної безпеки і вжиття відповідних заходів захисту в інтересах людей значно відстають від темпів і масштабів впровадження нових біотехнологій.

Екологічна безпека тісно пов'язана з **безпекою для здоров'я людини** – захищеність людини від ризиків захворюваності, тобто можливість жити у безпечному для здоров'я середовищі існування; доступність ефективного медичного обслуговування. Загрози безпеки здо-

ров'я включають несприятливі умови життя: неповноцінне харчування, небезпечні для здоров'я умови праці, малі і нестабільні доходи, бідність і убогість, зниження доступу до ефективного медичного обслуговування.

Забруднення середовища існування (грунту, питної води, атмосферного повітря, хімічне і радіаційне забруднення харчової продукції) – один із основних ризиків для здоров'я. Екологічні ризики стають усеосяжними і визначальними. Наприклад, в структурі таких ризиків, як погане харчування або житло, починає переважати екологічна компонента неблагополуччя.

Нерегульовані екологічні параметри житлово-побутових умов населення створюють додатковий і суттєвий ризик для здоров'я. Це стосується, передусім, якості будівельних матеріалів і розташування житла. Не враховуються такі чинники, як геліомагнітні лінії, електромагнітне випромінювання, загазованість, шум і т. д. Нерідко у безпосередній близькості або навіть в самих житлах розміщуються лабораторії і різні установки, що шкідливо впливають на здоров'я людини. Екологічні характеристики житла в сучасному вітчизняному містобудуванні не враховуються.

Особливий ризик представляє материнська смертність як один з наслідків збільшення сукупності ризиків: несприятливі умови життя, відсутність ефективної медичної допомоги, екологічне неблагополуччя.

В сучасному світі все більше постає проблема *особистої безпеки* – свобода і захист людини від фізичного насильства і загроз. Загрози особистій безпеці включають природні та техногенні аварії й катастрофи; ризик нещасних випадків на виробництві, на транспорті, в побуті; смертність від дорожніх подій і т.д.

Зростання злочинності – один з головних чинників і характерних ознак збільшення загрози особистій безпеці. Наявність численних передумов зростання злочинності (у тому числі економічних умов) створює вкрай несприятливу криміногенну ситуацію. Велика частка особливо небезпечної насильно-корисливої злочинності. Збільшуються масштаби діяльності організованих злочинних груп. Різко зростає кількість злочинів в стані сп'яніння і пов'язаних з прийомом наркотиків. Збільшується число злочинів, здійснених із застосуванням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв, вбивства по найму, рекет, захоплення заручників, шантаж, тероризм. Безпосередню небезпеку представляє також інтенсивне зростання економічних злочинів – неправдива реклама, продаж недоброякісної продукції тощо.

Військові і бойові дії, війни між державами, етнічні, релігійні, полі-

тичні конфлікти із застосуванням військової сили також представляють безпосередню небезпеку для життя людини.

Насильство держави (фізичні тортури, примусові роботи в зонах підвищеної небезпеки для здоров'я і життя і т.д.), насильство над дітьми і жінками, насильство на роботі, зростання психічного насильства – характерні риси сучасного розвитку, що представляють загрозу здоров'ю і життю людини.

Висновок. Проаналізований матеріал з основних категорій Концепції безпеки людини Програми розвитку ООН показує, що він є достатньо актуальним для вищих навчальних закладів і може бути рекомендований для викладення студентам різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, перш за все, при вивченні дисциплін «Безпека життєдіяльності» і «Охорона праці».

1. Офіційний сайт ООН. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru>.
2. ПРООН. Отчет по человеческому развитию. – Нью-Йорк, 1994.
3. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех / пер. с англ.; ПРООН. – М. : Издательство «Весь Мир», 2011. – 188 с.
4. Програма розвитку ООН в Белорусии. – Режим доступу: <http://mfa.gov.by/multilateral/organization/list/c7810e61c4381c9e.html>.
5. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : навч. пос. / Желібо Є. П., Заверюха Н. М., Зацарний В. В. – 6-е вид. – К. : Каравела, 2010. – 314 с.
6. Основи охорони праці: підручник / К. Н. Ткачук, М. О. Халімовський, В. В. Зацарний, Д. В. Зеркалов та ін. – 3-тє видання – К. : Основа, 2011. – 448 с.
7. Основи охорони праці. Підручник / Запорожець О. І., Протоерейський О. С., Франчук Г. М., Боровик І. М. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
8. Зеркалов Д. В. Охорона праці в галузі : загальні вимоги. Навчальний посібник [Електронний ресурс]. – К. : «Основа». 2011. – 551 с. – Режим доступу: http://www.zerkalov.kiev.ua/sites/default/files/opgkniga_0.pdf
9. Зеркалов Д. В. Проблемы устойчивого развития : Хрестоматия [Электронное издание]. – К. : Основа, 2012. – 1006 с. – Режим доступу: <http://www.zerkalov.kiev.ua/node/18>.
10. Зеркалов Д. В. Проблеми екології сталого розвитку : монографія [Електронний ресурс]. – К. : Основа, 2013. – 430 с. – Режим доступу: <http://www.zerkalov.kiev.ua/node/18>.

Рецензент: к.т.н., доцент Туровська Г. І. (НУВГП)

Tkachuk K. N., Doctor of Engineering, Professor, Zerkalov D. V., Candidate of Engineering, Associate Professor (National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"), **Fylypchuk V. L., Doctor of Engineering, Professor** (National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne)

SAFETY IN THE UNO CONCEPT OF HUMAN DEVELOPMENT

The categories of Conception of safety of Program of development of United Nations (PDUN) are considered from point of possibility of its use in an educational process at the study of disciplines «Safety of vital functions», «labour Protection», and other, the proper recommendations are resulted.

Keywords: safety, man, vital functions, studies, UNO.

Ткачук К. Н., д.т.н., профессор, Зеркалов Д. В., к.т.н., доцент (Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»), **Филипчук В. Л., д.т.н., профессор** (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

БЕЗОПАСНОСТЬ В КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА ООН

Проанализованы категории Концепции безопасности Программы развития Организации Объединенных наций (ПРООН) с точки зрения возможности ее использования в учебном процессе при изучении дисциплин «Безопасность жизнедеятельности», «Охрана труда» и др., приведены соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: безопасность, человек, жизнедеятельность, обучение, ООН.
